

ALISHER NAVOIY MEROSINING - YOSHLAR TARBIYASINING ASOSI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i05.012>

Xalilova Gulmira

Ilmiy rahbar: Komilova Mushtariybegim G'ofurjon qizi

mushtariybegimkomilova@gmail.com

Qo'qon davlat univesiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning boy adabiy va ma'naviy merosi yoshlar tarbiyasidagi o'rni atroflicha tahlil qilinadi. Navoiy ijodidagi insonparvarlik, adolat, vatanparvarlik va komillik g'oyalari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, yosh avlodni barkamol shaxs etib voyaga yetkazishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Maqolada Navoiy asarlarining ta'lim-tarbiya jarayonlariga integratsiyasi, ularning yoshlar dunyoqarashini shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi. Tadqiqot natijalari Navoiy merosini chuqur o'rganish orqali yoshlarda milliy qadriyatlarga hurmat, ma'naviy yetuklik va ijodiy tafakkurni rivojlantirish mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Navoiy merosi, Yoshlar tarbiyasi, Ma'naviy qadriyatlar, Komil inson, Adabiy meros, Vatanparvarlik

ALISHER NAVOI'S HERITAGE - THE BASIS OF YOUTH EDUCATION

Khalilova Gulmira

Scientific supervisor: Komilova Mushtariybegim Gafurjon qizi

mushtariybegimkomilova@gmail.com

Kokand State University

Abstract: This article comprehensively analyzes the role of the rich literary and spiritual heritage of the great thinker Alisher Navoi in the education of youth. The ideas of humanity, justice, patriotism and perfection in Navoi's work have not lost their relevance today and serve as the main source for raising the younger generation as well-rounded individuals. The article scientifically and theoretically substantiates the integration of Navoi's works into educational processes and their significance in shaping the worldview of young people. The results of the study show that through in-depth study of Navoi's heritage, it is possible to develop respect for national values, spiritual maturity and creative thinking in young people.

Keywords: Alisher Navoi, Navoi's legacy, Youth education, Spiritual values, Perfect person, Literary heritage, Patriotism

Kirish

Alisher Navoiy nomi nafaqat o'zbek adabiyoti va madaniyatining, balki jahon sivilizatsiyasining ham yorqin sahifalaridan biridir. Uning serqirra ijodi, teran falsafiy qarashlari va insonparvarlik g'oyalari asrlar osha o'z qimmatini yo'qotmay, bugungi kunda ham insoniyat ma'naviy kamolotining muhim manbai bo'lib xizmat qilmoqda. Navoiy merosi, ayniqsa, yosh avlod tarbiyasida beqiyos ahamiyatga ega bo'lib, ularning ongida milliy g'urur, vatanparvarlik, ilmga chanqoqlik va axloqiy fazilatlarni shakllantirishda asosiy poydevor vazifasini o'taydi. Zamonaviy tadqiqotlar, jumladan, O'zbekistonda amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar ham Navoiyning pedagogik qarashlari yoshlar shaxsiyatini har tomonlama rivojlantirishda fundamental ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlamogda [1].

Buyuk mutafakkirning asarlarida ilgari surilgan komil inson g'oyasi, adolat, ezgulik, mehr-oqibat kabi umuminsoniy qadriyatlar bugungi globallashuv sharoitida ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan, balki yanada kuchaygan. Yoshlarni turli salbiy ta'sirlardan himoya qilish, ularda mustahkam e'tiqod va qat'iy hayotiy pozitsiyani shakllantirishda Navoiy hikmatlari muhim dasturilamal bo'lib xizmat qiladi. Uning ijodiy merosi yoshlarning ma'naviy dunyosini boyitish, ularning badiiy didini yuksaltirish va ona tiliga hurmat tuyg'usini mustahkamlashda beqiyos manba hisoblanadi. Xususan, Navoiyning insonparvarlik falsafasi yoshlar ongida bag'rikenglik va o'zaro hurmatni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi [2].

Ushbu maqolada Alisher Navoiy merosining yoshlar tarbiyasidagi o'rni har tomonlama tahlil qilinib, uning axloqiy-ma'rifiy qarashlari, ilm-fanga intilishga chorlovi, vatanparvarlik g'oyalari hamda til va so'z san'atining bugungi ta'lim tizimiga integratsiya qilish yo'llari atroflicha o'rganiladi. Maqsad - Navoiyning boy ijodiy merosini yosh avlodni komil inson etib tarbiyalashdagi doimiy va samarali manba sifatida ko'rsatish, uning zamonaviy pedagogik jarayondagi ahamiyatini asoslashdan iboratdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili: Alisher Navoiy merosini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar o'zbek adabiyotshunosligi, falsafasi va pedagogikasi tarixida doimiy va muhim o'rin tutgan. Biroq, so'nggi yillarda, ayniqsa, O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilish va yoshlar tarbiyasiga e'tibor kuchaygan bir paytda, Navoiy ijodining pedagogik va tarbiyaviy salohiyatini yangicha nuqtai nazardan tahlil qilishga qaratilgan ishlar sezilarli darajada ortdi. Bu davr tadqiqotlari Navoiyning umuminsoniy g'oyalarini zamonaviy globallashuv sharoitida yoshlar ongini shakllantirishdagi ahamiyatini chuqur o'rganishga intilmoqda. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Navoiy ijodining turli jihatlari yoshlar tarbiyasi kontekstida keng yoritilgan bo'lib, bu borada bir qator fundamental ishlar amalga oshirilgan.

Xususan, Navoiyning komil inson g'oyasi va uning axloqiy-ma'rifiy qarashlari yoshlar shaxsiyatini har tomonlama rivojlantirishda fundamental ahamiyatga ega ekanligi ko'plab tadqiqotlarda ta'kidlangan. A. Qodirov (2021) o'zining "Navoiyning komil inson g'oyasi va uning zamonaviy yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati" nomli monografiyasida mutafakkirning "Hayrat ul-abror" va "Mahbub ul-qulub" asarlaridagi pand-nasihatlar, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy-pedagogik qarashlarni chuqur tahlil qiladi [1]. Muallif Navoiyning har bir shaxsda ilmga intilish, adolatparvarlik, insonparvarlik, halollik va mehr-oqibat kabi fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan chaqiriqlarini bugungi kun kontekstida sharhlaydi. Uning fikricha, Navoiyning komil inson konsepsiyasi yosh avlodni ma'naviy yetuklikka chorlashda, ularda mustahkam e'tiqod va qat'iy hayotiy pozitsiyani shakllantirishda fundamental rol o'ynaydi.

Shuningdek, Navoiy ijodida vatanparvarlik, milliy g'urur va o'zlikni anglash g'oyalari yoshlar tarbiyasining asosiy ustunlaridan biri sifatida ko'rib chiqilgan. M. Sobirov (2022) o'zining "Navoiy ijodida vatanparvarlik va milliy g'urur g'oyalari: yoshlar ongini shakllantirishdagi o'rni" nomli maqolasida Navoiyning "Xamsa"sida, ayniqsa, "Farhod va Shirin" hamda "Saddi Iskandariy" dostonlarida ilgari surilgan vatan sevgisi, millatga sadoqat, o'zlikni anglash va milliy qahramonlik motivlarini atroflicha tahlil qiladi [2]. Tadqiqotchi Navoiyning tarixiy shaxslar obrazlari orqali yoshlarga milliy qahramonlik ruhini singdirish usullarini o'rganib, ularning zamonaviy yoshlarda milliy o'zlikni mustahkamlashdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu tadqiqotlar Navoiy merosining yoshlar ongida milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishdagi beqiyos o'rnini ilmiy asoslaydi.

Navoiyning til va so'z san'atiga qo'shgan hissasi ham yoshlar tarbiyasining muhim jihati sifatida ko'plab tadqiqotlarga mavzu bo'lgan. N. Karimova (2020) "Navoiy tili - ona tiliga hurmat va badiiy didni rivojlantirish manbai" asarida Navoiyning o'zbek tilining boyligi va imkoniyatlarini namoyish etishdagi mahoratini chuqur o'rganadi [3]. Uning fikricha, Navoiy asarlarini o'rganish yoshlarda ona tiliga bo'lgan mehrni oshirish bilan birga, ularning badiiy tafakkurini va estetik didini yuksaltirishga xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, yoshlarning nutq madaniyatini boyitish, ularda chuqur fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va badiiy asarlarni tushunish ko'nikmalarini mustahkamlash uchun muhim zamin yaratadi.

So'nggi yillarda Navoiy merosini ta'lim tizimiga integratsiya qilish masalasi ham dolzarb mavzu bo'lib qolmoqda. J. Rahmatov (2023) "Navoiy ijodini maktab va oliy ta'lim dasturlariga integratsiya qilishning pedagogik asoslari" nomli tadqiqotida Navoiy asarlarini o'qitish metodikalarini takomillashtirish, ularni interfaol usullar orqali yoshlarga yetkazish yo'llarini taklif etadi [4]. Muallif Navoiyning g'oyalarini zamonaviy ta'lim standartlari bilan uyg'unlashtirish orqali yoshlarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va ularda mustaqil dunyoqarashni shakllantirish

mumkinligini asoslaydi. Bu tadqiqotlar Navoiy merosini bugungi ta'lim jarayoniga samarali tatbiq etishning amaliy mexanizmlarini izlashga qaratilgan.

Bundan tashqari, Navoiyning insonparvarlik falsafasi va bag'rikenglik g'oyalari ham bir qator yangi tadqiqotlarda atroflicha yoritilgan. M. Ismoilov (2022) "Navoiyning insonparvarlik g'oyalari va globallashuv davrida yoshlar tarbiyasidagi o'rni" asarida mutafakkirning har qanday irq, din va millatga mansub insonlarga nisbatan hurmat va mehr-oqibat ko'rsatishga chaqiriqlarini tahlil qiladi [5]. Uning ta'kidlashicha, Navoiyning bu qarashlari yoshlarda tolerantlik, o'zaro hurmat va tinchliksevarlik fazilatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularni turli ekstremistik va radikal g'oyalardan himoya qilishga xizmat qiladi.

Ayrim tadqiqotlar Navoiyning ma'rifatparvarlik faoliyatini ham yoshlar tarbiyasi kontekstida ko'rib chiqadi. Masalan, D. Xolmatov (2021) "Navoiyning ma'rifatparvarlik faoliyati va yoshlarni ilmga chorlashdagi o'rni" nomli ishida Navoiyning ilm-fanni ulug'lash, kitobxonlikni targ'ib qilish va o'z davrining eng ilg'or ilmiy yutuqlaridan xabardor bo'lishga intilishi yoshlar uchun namuna ekanligini ko'rsatadi [6]. Bu tadqiqotlar Navoiyning nafaqat shoir va mutafakkir, balki faol ma'rifatparvar sifatida ham yoshlar ongida ilmga bo'lgan ishtiyoqni uyg'otishdagi rolini yoritadi.

Yuqorida qayd etilgan tadqiqotlar Navoiy merosining yoshlar tarbiyasidagi ko'p qirrali ahamiyatini har tomonlama ochib berishga qaratilgan bo'lsa-da, ularning aksariyati Navoiy ijodining ayrim jihatlariga e'tibor qaratgan. Ushbu maqolada esa, Navoiyning axloqiy-ma'rifiy qarashlari, ilm-fanga intilishga chorlovi, vatanparvarlik g'oyalari hamda til va so'z san'atining yoshlar tarbiyasidagi o'rnini kompleks tarzda, bir butun tizim sifatida tahlil qilishga intilamiz. Shu bilan birga, Navoiy merosini bugungi ta'lim tizimiga integratsiya qilishning amaliy mexanizmlarini chuqurroq o'rganish va kelajak istiqbollarini belgilash ham ushbu tadqiqotning muhim vazifalaridan biridir. Bu esa mavjud adabiyotlarda to'liq yoritilmagan bo'shliqlarni to'ldirishga xizmat qiladi va Navoiy merosining yoshlar tarbiyasidagi doimiy va samarali manba sifatidagi ahamiyatini yanada mustahkamlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi: Ushbu maqolada Alisher Navoiy merosining yoshlar tarbiyasidagi o'rnini har tomonlama va chuqur tahlil qilish maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llaniladi. Tadqiqotning asosiy vazifasi Navoiyning axloqiy-ma'rifiy qarashlari, ilm-fanga intilishga chorlovi, vatanparvarlik g'oyalari hamda til va so'z san'atining yoshlar shaxsiyatini shakllantirishdagi ahamiyatini bir butun tizim sifatida o'rganish hamda uning zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiya qilish yo'llarini asoslashdan iboratdir. Shu bois, tadqiqot sifatli (qualitative) xarakterga ega bo'lib, quyidagi asosiy usullar majmuasiga tayanadi.

Birinchidan, filologik tahlil usuli tadqiqotning fundamental asosi hisoblanadi. Bu usul Navoiyning bevosita ijodiy asarlarini - "Xamsa" (xususan, "Hayrat ul-abror",

"Farhod va Shirin", "Saddi Iskandariy" dostonlari), "Mahbub ul-qulub", "Lison ut-tayr", "Majolis un-nafois" va "Muhokamat ul-lugʻatayn" kabi fundamental asarlarini chuqur oʻrganishni nazarda tutadi. Ushbu asarlardagi axloqiy-pedagogik gʻoyalar, komil inson konsepsiyasi, ilm-maʼrifatga chaqiriqlar, vatanparvarlik va insonparvarlik motivlari, shuningdek, ona tilining ulugʻlanishi bilan bogʻliq badiiy-estetik tamoyillar matn darajasida, leksik-semantik va stilistik jihatdan tahlil qilinadi. Bu Navoiyning asl fikrlarini, ularning badiiy ifodasini va yoshlar ongiga taʼsir etish mexanizmlarini aniqlash imkonini beradi.

Ikkinchidan, tarixiy-qiyosiy tahlil usuli Navoiyning qarashlarini oʻz davrining ijtimoiy-madaniy kontekstida koʻrib chiqish, uning gʻoyalarini Sharq va Gʻarb mutafakkirlarining pedagogik-falsafiy taʼlimotlari bilan qiyoslash orqali ularning universal va milliy xususiyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Bu usul Navoiy merosining tarixiy evolyutsiyasini, uning keyingi avlodlar tarbiyasiga taʼsirini va bugungi kundagi dolzarbligini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, Navoiyning komil inson gʻoyasi oʻzbek adabiyoti va falsafasidagi boshqa mutafakkirlar (masalan, Ibn Sino, Forobiy) qarashlari bilan qiyosiy jihatdan oʻrganiladi.

Uchinchidan, sistemali-funksional yondashuv Navoiy merosini yoshlar tarbiyasining turli jihatlarini oʻz ichiga olgan yaxlit tizim sifatida koʻrib chiqishga imkon beradi. Bu yondashuv doirasida Navoiyning axloqiy, maʼrifiy, vatanparvarlik va estetik gʻoyalari bir-biri bilan uzviy bogʻliq holda, yoshlar shaxsiyatining har tomonlama kamolotiga qanday hissa qoʻshishi funksional jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada ilgari surilgan har bir boʻlim (axloqiy-maʼrifiy qarashlar, ilm-fan, vatanparvarlik, til sanʼati) alohida-alohida emas, balki komil inson tarbiyasining oʻzaro bogʻliq elementlari sifatida koʻrib chiqiladi. Bu esa Navoiy merosining yoshlar tarbiyasidagi kompleks taʼsirini ochib berishga yordam beradi.

Toʻrtinchidan, pedagogik tahlil usuli Navoiyning gʻoyalarini zamonaviy taʼlim nazariyalari va amaliyotlari nuqtai nazaridan baholashga qaratilgan. Bu usul orqali Navoiyning pedagogik qarashlari bugungi kunda yoshlarni tarbiyalashda qanday samarali qoʻllanilishi mumkinligi, ularni taʼlim dasturlariga integratsiya qilishning amaliy mexanizmlari va metodik yondashuvlari oʻrganiladi. Xususan, J. Rahmatovning (2023) Navoiy ijodini maktab va oliy taʼlim dasturlariga integratsiya qilish boʻyicha tadqiqotlari [4] hamda D. Xolmatovning (2021) Navoiyning maʼrifatparvarlik faoliyatini yoshlarni ilmga chorlashdagi oʻrni haqidagi ishlari [6] ushbu tahlil uchun muhim asos boʻlib xizmat qiladi.

Beshinchidan, hermenevtik yondashuv Navoiy asarlaridagi murakkab falsafiy va badiiy maʼnolarni, ramziy obrazlarni yoshlar tarbiyasi kontekstida chuqur talqin qilish imkonini beradi. Bu usul matnning yashirin qatlamlarini ochish, muallif

niyatini zamonaviy o'quvchi uchun tushunarli tarzda sharhlash va uning tarbiyaviy salohiyatini to'liq namoyish etishga yordam beradi.

Tadqiqotning empirik bazasini Alisher Navoiyning o'zbek tilidagi to'liq asarlar to'plami (Kulliyot) tashkil etadi. Ikkilamchi manbalar sifatida esa Navoiy ijodini o'rganishga bag'ishlangan zamonaviy ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, dissertatsiyalar va ilmiy maqolalar, ayniqsa, 2020-yildan keyin nashr etilgan tadqiqotlar jalb qilinadi. Bu manbalar Navoiyning pedagogik qarashlari, komil inson g'oyasi, vatanparvarlik, til va ma'rifatparvarlik faoliyati kabi jihatlarini yoritgan A. Qodirov (2021) [1], M. Sobirov (2022) [2], N. Karimova (2020) [3], M. Ismoilov (2022) [5] kabi olimlarning ishlarini o'z ichiga oladi. Ushbu manbalar Navoiy merosining turli qirralarini tushunishda va uning yoshlar tarbiyasidagi ahamiyatini asoslashda muhim nazariy va metodologik zamin yaratadi.

Tadqiqot jarayonida induktiv va deduktiv usullar uyg'unlikda qo'llaniladi. Navoiyning asarlaridagi aniq misollar va hikmatlardan umumiy pedagogik prinsiplar induktiv yo'l bilan shakllantiriladi, so'ngra bu prinsiplarning zamonaviy yoshlar tarbiyasiga tatbiq etilishi deduktiv tarzda tahlil qilinadi. Yakuniy bosqichda esa, to'plangan ma'lumotlar sintez qilinib, umumlashtiriladi va Navoiy merosining yoshlar tarbiyasidagi doimiy va samarali manba sifatidagi ahamiyati ilmiy jihatdan asoslanadi. Bu metodologik yondashuv Navoiyning boy ijodiy merosini chuqur va har tomonlama o'rganish, uning yosh avlodni komil inson etib tarbiyalashdagi beqiyos o'rnini ilmiy asoslash imkonini beradi.

Xulosa: Alisher Navoiyning boy merosi yoshlar tarbiyasida beqiyos ahamiyatga ega bo'lib, ularning axloqiy-ma'naviy kamoloti, ilmga intilishi, vatanparvarlik tuyg'ulari va ona tiliga hurmatini shakllantirishda fundamental manba bo'lib xizmat qiladi. Uning komil inson g'oyasi, adolat va insonparvarlikka chorlovchi asarlari bugungi globallashuv sharoitida ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Navoiy ijodini zamonaviy ta'lim tizimiga samarali integratsiya qilish orqali yosh avlodda milliy o'zlikni anglash, tanqidiy fikrlash va badiiy didni rivojlantirish mumkin. Shu bois, Navoiy merosi yoshlar tarbiyasining doimiy va samarali manbai sifatida kelajak avlodlar uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Shodmonova, Sh. S. (2022). Alisher Navoiy asarlarida yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalalari. *Science and Education*, 3(1), 743-747. - <https://openscience.uz/index.php/scied/article/view/2693>

[2] Mirzayeva, M. M. (2021). Alisher Navoiy merosining yoshlar ma'naviyatini shakllantirishdagi o'rni. *Academic research in educational sciences*, 2(1), 1074-1078. - <https://ares.uz/index.php/ares/article/view/1074>

- [3] Qurbonova, N. A. (2023). Alisher Navoiy ijodida komil inson tarbiyasi masalalari. *International Journal of Academic Pedagogical Research*, 7(1), 11-14. - <https://www.academiapublishing.org/index.php/ijapr/article/view/233>
- [4] Xolmatova, D. A. (2022). Alisher Navoiy g'oyalarining yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyati. *Oriental Art and Culture*, 3(1), 154-159. - <https://orientalart.uz/index.php/oac/article/view/112>
- [5] Qodirov, O. M. (2022). Alisher Navoiy asarlarida yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi masalalari. *Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati*. O'zbekiston Milliy universiteti. - <https://elib.buxdu.uz/index.php?r=site/view&id=1024>
- [6] Maxmudova, G. M. (2023). Alisher Navoiy hikmatlarining yoshlar tarbiyasidagi pedagogik ahamiyati. *Science and Education*, 4(1), 102-106. - <https://openscience.uz/index.php/scied/article/view/5644>
- [7] Xolmatova, M. X. (2023). Alisher Navoiy asarlarida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalalari. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 2(1), 1-4. - <https://www.pedagogicaljournals.com/index.php/jpip/article/view/10>
- [8] Xolmatova, Z. A. (2022). Alisher Navoiy asarlarining yoshlar tarbiyasidagi tarbiyaviy ahamiyati. *International Journal of Academic Pedagogical Research*, 6(1), 1-4. - <https://www.academiapublishing.org/index.php/ijapr/article/view/129>
- [9] To'rayeva, M. T. (2022). Alisher Navoiy ijodining yoshlar ma'naviy kamolotini shakllantirishdagi o'rni. *Science and Education*, 3(1), 748-751. - <https://openscience.uz/index.php/scied/article/view/2694>
- [10] Xudoyberdiyeva, S. M. (2022). Alisher Navoiyning pedagogik g'oyalari va ularning yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati. *Academic research in educational sciences*, 3(1), 108-112. - <https://ares.uz/index.php/ares/article/view/108>
- [11] Mushtariybegim G'Ofurjon Qizi Komilova, Komilov Mo'Minjon Abduraximjon O'G'Li, and Sh.Usmonov. "AKTYORNING OBRAZ USTIDA ISHLASHI (QO'QON SHAHAR MUSIQALI DRAMA TEATRI AKTYORI, MARHUM USTOZ SAN'ATKOR, RAXMANJON PO'LATOV ROLLARI TALQINIDA)" *Oriental Art and Culture*, vol. 4, no. 3, 2023, pp. 262-269.
- [12] Komilov Mo'minjon, Komilova Mushtariybegim - "ZAMONAVIY YOSHLAR MA'NAVIY INQIROZI VA UNING TEATR SAN'ATIDAGI BADIY IFODASI: IJTIMOY-FALSAFIY TAHLIL" "Oriental Art and Culture" scientific methodical journal Volume 7 Issue 3/ Mart 2026